

גה, מתאכלא צאריסטי אל ריגשת מונפארר נאס — הוא אחד מ„ספריהמאה“ המובח הקים ביותר. על אף כל ההיתממות, העמדת דות הפנים, הבלעות הדברים, הפיזולוגיה והקפחות — במידה רבה אפילו הודות לכל אלה — יש בסיפור המעשה כדי ללמדנו יותר מכמה וכמה ספריהיסטוריה וקבצרי מסות, רשמיים או „נוקטי-עמדה“, אם לכאן ואם לכאן, על אקלימה הרוחני והתרבותי של רוסיה הסובייטית. משכיל המחבר להמר חיש את תקופת ה„אינקוואציה“ של המהר פכה ואת ההווי של „המעש המהפכני“ כמו גם את תקופת ה„הגשמה“, על ראשונותה, על המאיים והשטני שבה. לא פחות מכך מיטיב הוא לצייר כמו את ההווי האירופי הפללי של המאה הזאת, מראשיתה ועד הנה.

לכאורה מפליא הדמיון בין הגוסס הפילי-טוניסטי, הדלגני של איליה ארנבורג לנוסר חו של יהודי-רוסי אחר, הוא ולאדימיר ז'בוטינסקי, ב„סיפורי-מיו“ כמו גם ב„חמש-תם“, אף כי הראשון לא היה „דרומי“ אודיסאי כמשנהו ומעיקרו הוא נמנה על „משמרת“ אחרת לגמרי בספרות הרוסית. דמיון זה ייתכן לתרצו בדמיון הקיים בין השנים מצד הרקע וה„ביוגרפיה“, לפחות עד לגקדה מסוימת. שניהם בני משפחות יהודיות בורגניות ו„מתבוללות“, לפי ההגדרה המקובלת; שניהם „קוסמופוליטיים“ ו„צוענים אינטלקטואליים“, כלשונם של ביטויים שנשתגרו בחוגים מסוימים, ועם זאת ספוגי רוחה ותרבותה של מולדתם הגשמית; ו„אקלים“ גידולם של השנים כאחד היה בעת-ובעונה אהת אקלים של עריצות דורסנית, דיכוי מנוון, תסיסה אינטלקטואלית, מרדנות גועזת, רומנטיות מתוקה, ציניות מרושעת וחירות פנימית — כמוסה-לחצאים אך הרת בשורת-עתיד, בוטחת-בעצמה, הבדל אחד בולט בתוך כך בין שתי מגילות הזכרונות: מקום שז'בוטינסקי משחזר את ימי-בחורותיו באותה רוח של קלילות ושמיחת-חיים שנשתבחה בה, כפי הנראה, בעל-זר מיו, הנה ארנבורג מספר עליהם מתוך ריחוק מפורש, ואם גם נוסטאלגי, ועל אף שביעות

ארגונה הפנימי והאמצעים בהם ניהלה את כל מוסדות השלטון הסובייטי. ואף שהספר אינו מנסה לספר על קורותיה של ברית-המועצות בכלל, הנה פיקוחה המעמיק והחודר של המפלגה גורם שאנו נכנסים, בעקבותיו, לבדיקת השאלות העיקריות של מדיניות הפנים-והחוץ הסובייטית.

מר שפירא עומד בקיצור יחסי על התקופה שמאז מותו של סטאלין, והוא נמנע מנבר אות לעתיד. אולם בסיפומו של דבר גורס הוא שדרכה של „המפלגה“ נקבעה בעיקר על-ידי חרדה לשמירת קיומה-העצמי ולא דווקא על-ידי שיקולים דוקטרינריים — יותר מכל ארגון אחר שנודע בהיסטוריה, תלויה היתה באישותם של מנהיגיה ובכשרם הפוליטי. מתוך כך דומה אפוא שיהיה מעוניין, ככל שהדברים אמורים במגמת-העתיד, בעיקר בשאיפותיהם, השקפתם וכשרונותיהם של חברי-המפלגה הצעירים העתידים לתפוס במושכות בשנים הקרובות, האנשים שלגביהם תקופת לגיון היא כבר בגדר אגדה והפורענויות של תקופת סטאלין ומצוקותיה — רק זכרון-ילדות מעומעם בלבד.

ש. ש.

אנשים, שנים, החיים

הכרך הראשון לזכרונותיו של ארנבורג — שעודם נדפסים והולכים, פרקים-פרקים, בירחון ספרותי מוסקבאי — הוא אחת התעודות המאפלות, החושפניות והמרתקות ביותר להפכת קורותיה של המאה. הכרך הזה, המרצה את פרשת רביעה הראשון של המאה, אגב „השלכות“ תכופות לשנים קרובות יותר, ואשר יריעתו נפרשת-מתגלגלת חליפות מימי הצאריזם והמחתרת המהפכנית אל ימי ה„אגטיקה“ ומלחמת-האזרחים, מקיוב למוסקבה, מסיפלים לסאריי, מח'ארקוב לריי-

* ליאונרד שפירא: המפלגה הקומוניסטית הסובייטית; תרגום: אהרן אמיר; הוצאת „עם הספר“, 1961; 527 עמ'.

„ידוע הסיפור על הספינקס, שהיה חד חידות לבני־אדם, וכל מי שלא יכול לפתור היתה המפלצת פוגעת בו. אדיפוס יודע שאם לא יצליח לפתור את החידות סופו כליה; אף־על־פי־כן, דומגי, כל פעם שהספינקס עוזב את אדיפוס לנפשו, לשעה קלה, מיד היה אדיפוס משתעשע...“ (ע' 237)

„לאמיתו של דבר, מולדתו של אדם היא גם במקום שרע ומר לו...“ (ע' 244)
 „בהיזכרי את יסנין, אני אומר לעצמי תמיד: היה־היה משורר...“ (ע' 323)

ועד לאותו משפט, שעל אף העמדת־הפנים שניתן למצוא בו הוא מוזעזע ברימונו הפשוט והגלוי על מצייאות שעודנה מסותרת למחצה, על הרבה והרבה „אנשים, שנים וחיים“:

„באחד ממכתביו כותב צ'כוב, כי מענייניו של הסופר להתיצב לימין האדם. לכאורה משימה פשוטה וקלה בתכלית, אך באמת קשה ומסובכת במידה שאין למעלה הימנה...“ (ע' 334)

אפיזודה חושפנית ביותר מאלו שעליהן מספר ארנבורג היא מעשה שאירע לו אותם ימי־ראשית של המשטר הסובייטי, כאשר נזקק ללון ב„בית העתונות“ המוסקבאי, בחדר קר, בלתי־מוסק. בתשיכה הוא קורע מן הקיר את הבד, מתקרבל בו ומצלח להירדם. עם בוקר, והנה „צחוק קולני העירני... מסביבי עמדו סופרים־פרולטאריים... עמדו ומילאו פיהם צחוק... נתברר שהבד שבו עטפתי גופי לא היה אלא סיסמה: כל התרבות הפרולטריון...“

„נתחייכתי אף אני“, מסיים ארנבורג אותה מעשה. ודומה שעדיין חיוך רב־משמעות זה, חדור אירוניה־עצמית, מרחף על שפתו בעת כתיבת הדברים.

אכן, נוסף על כל יתר מעלותיו של הספר הריהו גם מורה־דרך מעשי מצוין להבנת דרכי לשון וביטוי, מחשבה ותגובה של בני־אדם במשטר טוטאליטרי — גם ברגעים של „הפשרה“.

הרצון הרוגעת שבחיתוך דיבורו ניכרת בדברים — כמין זרם תחתון, או שולי — דריכות־מנוחה מסוימת, רדופת חשבונות וחישובים...

הנה, מבלי משים סיימנו את המשפט הקודם בשלש נקודות. „שלש נקודות“ בסופו של פסוק הריהו דבר שראוי ביותר לשים לב אליו בספרו זה של ארנבורג. כמעט ואמרנו שהן עיקרו. דוגמות־מספר, מן הפזורות למכביר בכל פרקי הזכרונות, תספקנה להטרעים זאת.

„ושמא ההיסטוריה בכבודה ובעצמה אינה אלא רומאניסט? אפשר שבני־אדם־היים משמשים לה אבות־טיפוסים, ובהתיכה ארסם בכור היא מחברת רומאנים — הטרעים הם או רעים?...“ (ע' 11)

„ידעתי שעומדים לפטר את אבא, שהערסקים רעים... ולפתע עומד אבא וטוען שאינו יכול להמשיך עוד בתפקידו בבית־החרושת. היה זה שיעורי הראשון בדיפ־לומטיה...“ (ע' 17)

„זכורני, נסעתי פעם ממוסקבה לפאריס; בתחנת ניגורלזיה עמדה רכבת שהגיעה ממולגו. בקרון המזנון חייך ס. ב. את חיוכו הרפוי — הוא נקרא להתיצב במוסקבה. מאז לא הצלחתי להיפגש עמו עוד — היה זה בשלהי שנת 1935...“ (ע' 37)

„[פיקאסו] דיבר על הקונגרס, על המל־חמה, על הפוליטיקה. בזכרוני נשמר משפט אחד: „הקומוניזם קשור אצלי קשר הדוק לחיי כאמון...“ מקשר זה מתעלמים שונאי הקומוניזם. פעמים הוא נראה מתמיה אף בעיני קומוניסטים אחרים...“ (ע' 180)

„[מאיאקובסקי] אמר כי עורו, של פיל, ושום כדור לא יהדור בעדו. אך לאמיתו של דבר היה חסר אפילו את העור המצוי של הבריות...“ (ע' 224)

* אליה ארנבורג: אנשים, שנים, החיים (פרקי זכרונות); מרוסית: אליהו פורת; ספרית פועלים / כתבים, 1961; 346 עמ'.